

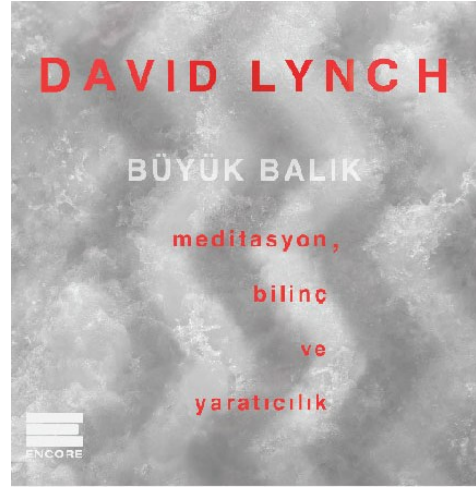
BÜYÜK BALIK — Meditasyon, Bilinç ve Yaratıcılık

David Lynch

Encore Yayınları

Çev. Mehmet Öznur

2021 / 192 sayfa

Bir Fikre Nasıl Sahip Olunur?

David Lynch'in *Büyük Balık: Meditasyon, Bilinç ve Yaratıcılık* adlı kitabı fikirlere dair bir kitap. Şu ya da bu fikre dair değil de genel itibarıyla fikir denen şeye dair. Bir fikrin nasıl ortaya çıktığını, ne tür bir alana ait olduğunu, nasıl ortaya konabileceğini ve hangi koşullarda gelişebileceğini hayattan anekdotlarla anlatma derdinde. Evet, gerçekten kitabın bir derdi var: Bir fikrin ne olduğunu anlamak. Ve dahası, daha fazlasına, daha çok fikre nasıl ulaşılabileceğini kavramak.

Lynch'in kitabı bir pragmatığe sahip: Bir fikrin meditasyonla geliyor oluşu. Ama bu ne demektir? Her şeyden evvel, **Lynch**, transandantal meditasyon dediği bir şeyden bahseder ve bu meditasyon tekniğinin, kuantum fiziği bağlamında da keşfedilmiş olan “birleşik alan” denen şeye erişim sağladığından bahis açar. Bunun da ötesinde, bu alanı fikirlerin doğduğu, serpildiği, mesken edindiği yer olarak saptar. Bu alan ki herkese açıktır ama çok azı erişir ona, dolayısıyla da bir fikir çok azına gelir. Her ne kadar bir fikre sahip olmak için meditasyon yapmak gerekmesede, meditasyonun sağladığı şey bu alana erişimdir, öyleyse daha fazla fikre de. **Lynch** bir şey konusunda net olacaktır: Tüm fikirlerin beşiğidir birleşik alan.

Tabii bu, işin pragmatik tarafı. İlhamla, perilerle, yanan ampullerle temsil ve ima edilmeye çalışılmış olan “bir fikrin gelişi”nin bir nevi bir ruhani temrinle bağlantılı hâle getirilmeye çalışılması diyelim. Daha derinlerde ise söz konusu olan, bir fikri var eden hâl ile bu hâli sağlayan pratik arasındaki koşutluğun kavranışı. Yani bir “fikir makinası” olmayı mümkün kılan ama bir “şen oluş”tan da esasında ayırt edilemeyen bir hâle erişimin imkanı özelindeki farkındalık. Dolayısıyla **Lynch**'in

derdi, bu kitapta, meditasyon, bilinç düzeyi, basitçe “yaratıcılık” üzerine fikir üretmekten çok, “fikrin özü”nü idrak etmek. Sorun basitçe şudur: Onlarca, hatta binlerce fikri olan nasıl bir ruh hâlinedir ve dahası, nasıl yaşar?

Lynch’in kitabının sık bir okuması, bizi doğrudan **Lynch**’in transandantal meditasyon dediği şeyi uygulamaya yöneltecektir ki bu, **Lynch** tarafından da kısmen teşvik edilen şey. Ama işte, daha derin bir okuma, kitabın satır aralarının bir okunuşu başka bir boyutu dışavurur: İşbu meditasyonun sağladığı ruh hâli ile fikir üretenin ruh hâli, daha doğrusu yaşam ve düşünce biçimi arasındaki bağ. Bu açıdan, **Lynch**’in ille de meditasyon yapılmasını salık vermemesi de manidar, zira bir fikre sadece meditasyon yapanın ulaşmadığını biliyor. Ama yine biliyor ya da iddia ediyor ki fikri olan kişi ile farkında olmadan birleşik alan denen şeyle irtibatta olan kişi aynı kişi; yani tüm fikirlerin ve maddenin kaynağıyla etkileşim hâlinde bulunan kimse.

O hâlde bu kitabı nasıl okuyabiliriz? Bu kitabı okumak ne işimize yarayacak? Denebilecek tek şey, anlaşılacağı üzere, birleşik alanın her şeyi var eden alan, bir kuvvet alanı, **Lynch**’in deyişiyle “saf bilinç okyanus”u olduğu mudur? Öyle gözüküyor, zira **Lynch** salt meditasyon deneyiminden bahsetmez, ayrıca ve öncelikle bu deneyimin onun hayatını nasıl dönüştürdüğünden söz eder, dolayısıyla da hayat pratiğindeki bir “değişim”den, radikal olan. Öyleyse **Lynch**’in ne düşündüğünden çok ne yaptığına bakmak bu kitabın daha doğru bir okunuşunu sağlamaz mı? Ve yine, bu, bir fikre nasıl sahip olunabileceğini göstermez mi, en azından Lynchyen bir perspektiften?

Öyle gözüküyor. **Lynch**’in fragmanlardan, dilenirse “düşünce kırıntıları”ndan oluşan kitabı, onun bir fikre sahip olmaya dair düşüncelerini, “fikre dair fikir”lerini direkt dışavurduğu oranda bu böyle. Dolayısıyla kitabın doğrudan ne dediğine bakmak, hatalı olmasa da eksik zira kitap büyük oranda **Lynch**’in transandantal meditasyondan nasıl da pozitif etkilendiğine (ki başka bir etkilenme şekli zaten yok) ayrılıyor. Biz ise farklı bir yolu, bir “tersine mühendislik” yapmayı tercih ediyoruz. Kitabın neyden bahsettiğinden değil, bahsedenin yapıp ettiğinden, dolayısıyla söz edilenin etkisinden ve bu etkiyle özdeş hayat pratiğinden söz edeceğiz. Diyelim ki bir fikri var eden süreçlerden bahsedeceğiz.

Lynch’in kitabından çıkarsanabilecek beş farklı süreç var gibi gözüküyor. Her biri, bir fikre sahip olmanın bir başka yönünü, gerçekte bir arada iş gören bir “fikir yönü”nü ifade ediyor. Bunlar ki fikir üretenin içinden geçtiği süreçler ve “fikir

üreticisi” diyebileceğimiz figüre dair bir fikir verdiği kadar, bir bütün hâlinde fikre dair de bir fikir veriyor. Öyle ki bu süreçlerden geçmeksizin bir fikre, hakiki, gerçek bir fikre sahip olmak söz konusu değil gibi duruyor. En azından **Lynch** için bu böyle. Böylesi bir “fikir fikri”nin yönleri şu şekilde: pratiklik, haz, kendine haslık, zaman-mekânsallık, kısıtlılık, akışkanlık ve otantiklik.

Sırayla ilerleyelim, toparlamayı sonraya bırakalım. Bir fikrin pratikliği nedir? Öncelikle şudur: Bir fikre bekleyerek ulaşamazsınız. Fikirler beklenmez. Fikirler “gelmez”, en azından genel olarak anlaşıldığı anlamıyla. Dolayısıyla bir şey yapmak zorundasınız. Fikrin geleceği an (eğer gelecekse) esasında bir şey yaptığınız andır. Odaklandığınız andır diyelim. **Lynch** boşu boşuna kitabı boyunca odaklanmanın öneminden bahsetmez, çünkü odaklandığınızda (bireysel ya da toplu olarak) bir enerji alanı yaratırsınız ve işte, o alan “fikrin doğduğu alan”dır. Yazıyorsanız eğer yazmanız gerekir ve yazdıkça yazmaya devam edersiniz. Daha az yazmaz, aksine daha çok yazarsınız ve gelir fikir. Dolayısıyla eğer yazmaksa mesele, yazmayı düşünmek değil, yazarak düşünmektir fikir, başka bir şey değil. Ve bu ne kadar böyle olursa yani ne kadar harekete geçer, beklemezseniz o kadar fikri gelir; işler kolaylaşır. **Lynch** boşu boşuna bir fikri kast ederek şöyle yazmaz: “Konuşarak, prova yaparak, konuşarak, prova yaparak gelir o.”

Bir fikrin hazla ilişkisi kendinden açıklamalı olsa da garip bir şekilde en anlaşılmaz şey bu gibidir hâlâ. Fikirlerle sahip olanın acı çektiği düşünülür, ama bu niye böyledir? Önyargıdan, yalnızca önyargıdan. Gerçekten, fikirlerle sahip olanın, üretenin, fikir üretenin en az yaşadığı duygu acıdır; çünkü var etmede bir şenlik vardır. Bunun aksini düşünen kesinkes fikirlerle erişim sağlayamıyor, fikir üretemiyordur ve bu hâlin ta kendisini onamak için fikir demeye bin şahit gerektirir duran bir fikir ortaya koyar: Acısız fikir yok. Ama işte, **Lynch** aksi düşüncededir ve **Vincent Van Gogh** örneğini de (“acının ressamı”) bundan ötürü verir: **Van Gogh** daha az acılı bir hayat yaşasa daha az değil, daha çok üretti. Daha çok fikre sahip olurdu. Onun resmi acının resmi değil, acıya direncin resmiydi. Bu anlamda acı yansıtılabilen ama yaşanmaması gereken, yaşanmasa daha iyi olan şeydir, eğer ki söz konusu olan fikirse, fikir üretimiye. **Lynch** yine yazar: “Acı çeken sanatçının yaptığı işten keyif alması ve gerçekten iyi bir iş çıkarabilme ihtimali daha düşüktür.”

Bir fikrin en basit ve en kendinden açıklamalı yönü ise kendine haslığıdır. Bu ne demektir? Basit: Her fikir o fikre sahip olana aittir. Bundan kasıt fikrin dışarıdan

değil içeriden gelmesinin gerekliliğidir. Tabii ki dış koşullar vardır, hep olacaktır: Doğulan yer, doğulan zaman... Ama yine de bunlar öyle genel koşullardır ki son kertede hiçbir şey ifade etmez, en azından bir fikrin doğuşuna binaen. Bir fikrin, hakiki bir fikrin doğuşu daha ziyade dolaysızlık hâlinde ileri gelir. Şiar şudur: Kendin için yap, başkası için değil. Kendini beğendirmek, para kazanmak ve benzerleri, fikre, fikrin doğuşuna ket vuran “motivasyon”lardır; oysaki bir fikir yalnızca kendi payına ve kendi için vardır. Bir fikir gelir çünkü gelmesi gerekir; bir zorunluluktur. Dolayısıyla dışarının belirsizliğinin yarattığı korku, kontrol edilemeyen uyandırdığı dehşet aşılmalıdır ki fikir için yer açılsın. Böyle olunca (diye yazacaktır **Lynch**) “insanlar severek ve para almadan fazla mesai yapar. Çok daha yaratıcı olurlar.”

Bir fikrin zaman-mekânı: Daha kendinden açıklamalı bir şey yok. Bir fikir yürürken gelebilir, bir konu üstüne odaklı şekilde düşünürken gelebilir ama o fikri anında uygulamaya geçirebilecek zaman ve mekân, vakit ve yer yoksa o fikir uçup gider, gidecektir; bir daha gelmemecesine. Dolayısıyla fikir havada, bir gökyüzünde bulunmaz; onu kayda geçirecek imkânlar sahip olmanız şarttır. Bu sebeple ki çalışsanız da, yorulsanız da fikrin var olacağı bir zamanı yaratmak zorundasınız ve dahası, bu fikrin ortaya çıkacağı mekânı kurgulamak da. Diğer türlü ise fikirler gelir ve gider ve gelip gittikçe, **Gilles Deleuze** ve **Félix Guattari**’nin de *Felsefe Nedir?*’de yazdığı gibi, “sabit fikir”lere tutunulur. Oysaki onları “yakalamak” gerekir ve yaratılan zaman-mekân, tıpkı balık tutmayı sağlayan olta, platform ve diğer alet edavatlar gibi, tam da bunu sağlar; yani fikri yakalamayı. **Lynch** yazacaktır: “Hemen boyaları sürmeye başlamazsın. Bir süre oturmalı ve başlamak için düşünüp fikir edinmeli ve doğru hamleleri yapmalısın. Ve bir sürü malzemenin de elinin altında olması gerekiyor.”

Peki, bir fikrin kapsamı nedir? Fikrin beşinci yönü budur: Kısıtlılık. Her şeyle alakalı, her tür şeyle alakalı bir fikir yoktur. Fikir her zaman belli bir kişiye aittir, belli bir mecraya adanmıştır vesaire. Genelde fikri olmayan ya da çok az fikri olanların düştüğü tuzak budur: Her şeyle ilgili söz söylemek istemek. Oysaki böyle bir şey yoktur. Böyle bir fikir yoktur. Fikirler her zaman özgüldür, genellenemez düzeyde ve şekilde özgüldür; genele dair olduklarında bile. Tam da bu nedenle **Lynch**, filmlerindeki kadınların “kadınların tümü”ne dair bir şey söylediği fikrini saçma bulur, çünkü bir filmdeki kadın bir kadındır ve bir fikirdir; indirgenemez. Dolayısıyla fikirler kısıtlarla açığa çıkar. Kısıtların önceden koyulması gerekmez,

koyulabilseler de. Kesin olan ise bir fikrin her zaman için kısıtlı bir alanda açığa çıktığıdır. Bir eseri diğerinden ayıran da budur: Bir eser bir başka eserin “dışında”dır; kendidir. Kısıt ki eseri var eder. Dolayısıyla o eserle eşanlamli olan fikri de. **Lynch**: “Ancak kısıtlysan bazen çok yaratıcı, pahalı olmayan fikirler bulabilirsin.”

Altıncı yön: Bir fikir bir akıştır. Bu bir analogi ya da benzetme dahi değil. Hakikaten, bir fikrin doğmasını sağlayan koşullardan biri de “akışa girmek”tir. Bir fikrin bir “elektrik akımı”na benzetildiği çok olmuştur, ama çok az düşünce fikri bir akışa, *flow*’a benzetir. Bir akış kesildiğinde, gerçekte dahi, onu yeniden var etmek zordur, çünkü akış bir enerjinin toplamıdır ve bu toplam gücünden yitirdiğinde, toplanması zaman ve en önemlisi emek alır. Tam da bu nedenle akışa girildiğinde her şey kendiliğinden oluyormuş gibi gelir, oysaki akışın dışına çıkıldığında ne yapılırsa yapılsın hiçbir şey olmuyor gibidir ve (sıklıkla) olmaz da. Dolayısıyla fikirler biraz da akışta gelir ve bu akışa girmek, onun meylini takipte kalmak ve ne olup bittiğine bakmak zaruri ve hayatidir. Fikir böyle doğar: Bir akışta. Yine **Lynch**: “Meditasyon yaptığında bu akış artar. Etki ve tepki hızlanır. Burada bir fikir oluşacak; sonra oraya gideceksin, ardından şuraya gideceksin. Tıpkı doğaçlama bir dans gibi. Sadece ilerliyor olacaksın; sekiz silindir, tek mil.”

Son olarak, yedinci yön şudur: Fikir yalnızca sahip olunan, üretilen bir şey değil, aynı zamanda kuran bir şeydir; kurucudur. Fikir neyi kurar? Esasında kendiliği, bizi kurar. İnsanın yaptığı şeyin olduğu şey olduğu ve tersi (ki aynı şeydir) çokça söylendi, söylenir ve işte, bu bağlamda da söz konusu olan budur: Fikir sizsinizdir, fikir sizi kurar ve tamamladığınız, nihayetine erdirdiğiniz, sadık olduğunuz ve kaldığınız her bir fikir, fikirlerin bu tören alayı sizi siz kılan şeydir. Dolayısıyla bir fikir tek başına, kendi payına var olsa da tam da bu vasıfla sizi de olduğunuz hâliyle, bir binaymış gibi kurmayı da kesmez. Fikir bu açıdan bir üretim süreci olduğu kadar bir keşif sürecidir: Kendini keşif. Otantik olanın keşfi. Geriye dönüp baktığınızda, yaptığınız her şeyin ne kadar “siz” olduğunu kavramanız da bundandır. Ve yine, sizin ne kadar “çok” olduğunu kavramanız da aynı nedenden ileri gelir. Fikir bu anlamda bir “aracı”dır: Çokluk olarak siz ile bir illüzyon olarak tekil siz arasındaki mesafeyi kapatır, boşluğu doldurur. Fikir üreten ki içindeki çokluğu keşfedendir. Ama bu, onun o olmasına da ket vurmaz, çünkü herkesin keşfettiği budur: İçindeki çokluk. **Lynch**’in evrensel benlik olarak *Ātman*’a sürekli

referans vermesi de bundan. Ve tabii, fikir ürettikçe olan şeyin şu olduğunu iddia etmesi de: “Gitgide daha çok *sen* olursun.”

Şimdi toparlayalım. Bir fikre sahip olmak ne demektir? Öncelikle, bir fikir bir düşünce olsa da eylemle gelir; bir temrindir: Pratik yapmaksızın, eylemeksizin fikir yoktur. İkinci olarak, fikir hazla, mutlulukla, keyifle var olur; acıda fikir yoktur, her ne kadar fikir acıya dair olabilse de. Üçüncü olarak, her fikir kendine hastır ve kendi ayakları üstünde durur; hiçbir fikir yoktur ki dolayım lansın: Fikir fikirdir, kendi payına ve özgüllüğüyle “anamlı”dır. Dördüncü olarak, her fikir zaman-mekân boğumludur; hiçbir fikir zaman ayrılmadan ve mekân tahsis edilmeden ortaya çıkamaz, dolayısıyla fikrin doğumu için uygun koşulları (her neyseler) üretmek, sağlamak gerekir; en az fikir kadar üretilen bir şeydir bu. Beşinci olarak, fikir genele, her şeye, dünyaya dair olamaz ki kendinden açıklamalı bir şeydir söz konusu olan: Fikir hep “bir şey”e adanır, hep bir kısıt dahilinde “var”dır. Altıncı olarak, fikir akıştır: Hiçbir fikir bir akış hattından, bir “akışta olma hâli”nden bağımsız düşünülemez, dolayısıyla da odaklanmak “fikren” ehemmiyet arz eder. Ve son olarak, fikir otantikliği sağlayan şey olarak öne çıkar; fikir onu üretene hassa, onun kendiliğini açığa çıkartan şeydir de: Fikir fikre sahip olanı üretir, kendini ona ürettirdiği kadar.

Öyleyse tüm bu özeti hesaba kattığımızda ne söyleyebiliriz? Bir fikre sahip olmanın özü nedir? Öz, eğer bir öz varsa, fikrin bu yedi yönünün her birinde bulunur ve gerçekte, tekrarlarsak, bu yönler bileşiktir. Bir fikir bu süreçlerin her birini kat ederek, hatta daha iyisi, bu süreçlerden ayırımsanamaz bir hâlde ortaya çıkar. **Lynch**’in, kitabında transandantal meditasyonu ön plana koyması da bununla ilgilidir: Bu meditasyon ki bu süreçlere kişiyi sokacaktır. Dolayısıyla **Lynch**, bir nevi süreçlerin muhafaza ve müdafaa disiplini bulmuştur bu meditasyon şeklinde, yoksa daha fazlasını değil. Diğer bir deyişle mesele, meditasyondansa bu süreçlerin sağlanmasıdır. Ama işte, bu da **Lynch** için meditasyondur zaten. Ne zaman ki kısıtlar dahilinde, haz alarak, eylem içinde, bir zaman-mekân var ederek, akışta ve kendini keşfetmekten korkmaksızın yaşarsınız, işte o zaman fikir üretirsiniz. “Fikrin yaşamı”nı kendinizinki kılarırsınız. Bu yaşam ki bir fikirdir. Ve belki de en büyük fikirdir; fikirlerin fikridir. Tabii Lynch’in kitabının fikri de.

Hasan Cem Çal